

Bank sisteminin iqtisadi təhlükəsizlikdəki roluna baxış

Ayaz MUSEYİBOV,

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin departament rəhbəri

XÜLASƏ

Məqalədə bank sisteminin ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinə təsiri ümumi kontekstdə araşdırılır. Eyni zamanda bu məqalədə maliyyə-bank sisteminin sabitlik meyarları və iqtisadi təhlükəsizliyin müxtəlif tədqiqatlar nöqtəyi-nəzərindən bank sistemi ilə səbəb-nəticə əlaqəsi öyrənilmişdir. Bank sektorunun ölkə iqtisadiyyatının ümumi inkişaf parametrlərinə uyğun tarazlı inkişafı üçün bir sıra tədbirlər təklif edilmişdir. Çünki banklar milli iqtisadiyyatın əsasını təşkil edən iqtisadiyyatın real sektoruna da təsir göstərir və bu sektorda risklər təkcə bank sektoru üçün deyil, birbaşa bütün iqtisadiyyat üçün də çağırış yarada bilər.

Açar sözlər: *iqtisadi təhlükəsizlik, bank sektoru, maliyyə təhlükəsizliyi, maliyyə sabitliyi, bank təhlükəsizliyi.*

GİRİŞ

Müasir dövrdə baş verən 4-cü Sənaye İnqilabı, iqlim dəyişikliyi, ticarət savaqları, iqtisadi idarəetmə arxitekturasının dəyişilməsi, yeni beynəlxalq və regional infrastruktur layihələrinin icrası kimi qlobal geosiyasi və geoiqtisadi proseslər, o cümlədən Azərbaycanın yeni iqtisadi modelə keçidin başa çatması mərhələsində olması ölkə iqtisadiyyatını yeni perspektivlər və çağırışlarla qarşı qarşıya qoymuşdur. Maliyyə-bank sektoru ölkələrin iqtisadi təhlükəsizliyində ən vacib rola malik sektorlardan biri hesab olunur. Ona görə ki, maliyyə-bank sektoru ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinə təsir etmək iqtidarında olan müxtəlif alətlər üçün geniş imkanlar meydana çıxarır. 2015-ci ildə ardıcıl olaraq baş vermiş iki devalvasiya isə bank sektorunun Azərbaycanda nəinki ümumi iqtisadi proseslərdəki rolunu ortaya çıxardı, həmçinin, iqtisadi təhlükəsizlik və inkişaf elementi kimi rolunu da ortaya qoymuş oldu.

TƏDQIQAT METODU

Aparılan təhlillərdən də məlum olduğu üzrə araşdırma zamanı əsasən keyfiyyət göstəricilərinə əsaslanan analitik tədqiqat metodu seçilmişdir. Toplanan dataların təsviri analitik göstəricilərə çevrilməsi ölkənin bank sektorunda baş vermiş hadisələrin və trendlərin müqayisəli şəkildə izah edilməsinə və iqtisadi təhlükəsizliyə təsirini aydınlaşdırmağa imkan verir. Bundan əlavə olaraq, empirik təsviri analizlərdə toplanan dataların və dəyişənlərin təyin edilməsi maliyyə və bank sektoru üzrə beynəlxalq təcrübələrə və ədəbiyyatda mövcud olan materiallar əsasında əldə edilmişdir. Bundan əlavə, məlumat və dataların etibarlılıq səviyyəsinin yüksək olması üçün Mərkəzi Bank, Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankı, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu və bir başa bankların açıqladığı məlumatlardan istifadə olunmuşdur. Təhlil metodu əsasən analitik təhlil və empirik təsviri analizlərə əsaslanır. Həmçinin, müqayisəli təhlilin əldə edilməsi üçün müvafiq dövrlər üzrə qarşılaşdırmaların aparılması yanaşmasından da istifadə olunmuş, müvafiq ölkə göstəricilərinin beynəlxalq indekslər əsasında müqayisəli bençmarking aparılmışdır.

İQTİSADI VƏ MALİYYƏ TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN MAHİYYƏTİ

İqtisadi təhlükəsizlik deyilən zaman milli iqtisadiyyatın müstəqilliyi, stabilliyi və dayanıqlığını təmin edən, ona daim müasirləşməyə və özünü inkişafa imkan yaradan şərt və amillər məcmusu anlaşılır. İqtisadi təhlükəsizlik termininə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur və bir sıra beynəlxalq təşkilatların bu anlayışa münasibətdə bir çox yanaşma və metodları ilə

qarşılaşmaq mümkündür. İqtisadi təhlükəsizlik anlayışı ilə iqtisadi kövrəklik anlayışı arasında sıx əlaqələr mövcuddur və İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (OECD) yanaşmasına uyğun olaraq iqtisadi kövrəklik deyilən zaman iqtisadi strukturlardakı və insan kapitalındakı gerilmələr, bərabər olmayan inkişaf və gənclər arasında işsizliyin yüksək səviyyəsi başa düşülür. [1]

İqtisadi təhlükəsizliyin əsas elementlərindən biri olan maliyyə təhlükəsizliyi, əsasən ölkənin maliyyə liberallığı, adekvat likvidliyin təmini, daxili və xarici borcun tarazlığı, məcburi rezerv ehtiyatlarının mövcudluğu kimi imkanlarını ehtiva edir. Başqa milli təhlükəsizlik məsələlərinə qarşı təhdidlər maliyyə təhlükəsizliyinə də neqativ təsir edir. Misal üçün, ehtimal olunan yeni şəraitlə (müharibə vəziyyəti) bağlı olaraq, müdafiə xərclərinin maliyyələşdirilməsinə olan ehtiyacla əlaqədar pul vəsaitlərinin istifadəsinin son nəticədə maliyyə sektorunda gərginliyin üzə çıxmasına (psixoloji gözləntilərə bağlı olaraq) və ölkədən kapitalın çıxarılmasına səbəb ola bilməsi faktını qeyd etmək olar. Fiskal təhlükəsizlik, monetar təhlükəsizlik, bank sisteminin və qiymətli kağızlar bazarının təhlükəsizliyi maliyyə sisteminin təhlükəsizliyinin əsas elementləri hesab olunur.

Dünya təcrübəsində maliyyə təhlükəsizliyi ilə bağlı istifadə edilən indikatorlardan bir neçəsini bu baxımdan aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar.

Cədvəl 1. Maliyyə təhlükəsizliyinin seqmentləri və ölçü meyarları (indikatorlar)

Seqment	İndikator
Büdcə sistemi ilə bağlı	büdcə kəsri, büdcə xərci və büdcə gəlirlərinin səviyyəsi, büdcə kəsrinin aradan qaldırılması metodları;
Dövlət borcu ilə bağlı	daxili və xarici borc, borca xidmət məsrəfləri və mənbələri;
Monetar təhlükəsizliklə bağlı	ölkə əhalisinin gəlir və xərclərinin tarazlığı, dövriyyədə olan ümumi pul təklifi, dövriyyədə olan banklardan kənar pul vəsaiti, bank hesablarındakı vəsaitlərin məcmu həcmi, ev təsərrüfatlarının xarici valyuta ilə olan rezervləri, Mərkəzi bankın kreditləri, faiz dərəcələri, nağdsız ödənişlərin həcmi, xaricdən daxil olan xarici valyuta ilə vəsaitlər;
İnvestisiya siyasəti ilə bağlı	yerli şirkətlərə aid olan kapital investisiyaları, həmin şirkətlərə edilən xarici investisiyanın miqdarı, investisiya ilə bağlı xarici borcun miqdarı və s.

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

BANK SEKTORUNUN İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİKDƏ ROLU

Bank sektoru maliyyə sektorunun tərkib hissəsi kimi iqtisadi təhlükəsizlikdə mühüm rol oynayır. İqtisadi ədəbiyyatların təhlili onu göstərir ki, bir çox hallarda bank sektorunun iqtisadi təhlükəsizlikdə roluna maliyyə siseminin tərkib hissəsi kontekstindən yanaşılır. Milli pul vahidinin stabilliyi, dönərliliyi maliyyə sisteminin, eyni zamanda biznesin və fərdi sahibkarların təhlükəsizliyinin təminatçısı hesab olunur. Bu nöqteyi-nəzərdən sabitliyin təmin olunması üçün möhkəm valyuta alqı-satqısı strategiyasının formalaşdırılması və effektiv pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsi ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik məsələləri üçün mühüm amillərdən hesab edilir.

Effektiv pul-kredit təhlükəsizliyinin təmin edilməsi də iqtisadi ədəbiyyatlarda mürəkkəb, lakin həll edilməli mühüm məsələlərdən hesab olunur. İstənilən bir ölkənin pul-kredit təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün müsbət tədiyyə balansına nail olunması, beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün xarici valyutayla ehtiyatların mövcudluğu, ixracı stimullaşdıran, xarici kapitalın ölkəyə gətirilməsini stimullaşdıran və xarici bazarlarda baş verən şokların ölkəyə gəlməsinin qarşısını alan valyuta mübadiləsi dərəcəsinin olması mühüm hesab

edilir. Dünya təcrübəsində bunun üçün başa düşülən və hərtərəfli strategiya sənədinin mövcudluğu, dövlətin pul-kredit siyasətinin prioritetlərinin təyini, xarici borcun səmərəsiz istifadə edilməsindən qaçınılması, çirkli pulların yuyulmasına qarşı mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi, milli pul vahidinin funksional infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, banklararası bazarın inkişaf tədbirlərinin icrası kimi təkliflərlə rastlaşmaq olur.

Belə ki, bank sistemində baş verən illegal hadisələr ölkələrin maliyyə və sosial təhlükəsizliyi üçün çox də böyük çağırış hesab edilir. Bu nöqteyi-nəzərdən maliyyə-bank sektorunda mühüm maliyyə itkilərinə, xaricə qanunsuz kapital axınına və çirkli pulların yuyulmasına imkan verən maliyyə cinayətlərinin aşağı salınması istənilən ölkə üçün əhəmiyyətli hesab olunur. [6] Dünya miqyasında maliyyə sektorunda çoxalan cinayət hadisələrinin əsas səbəbləri sırasında isə bank rəsmiləri tərəfindən qeyri-leqal hərəkətin icrası, üçüncü tərəflərlə işgüzar əlaqələrinin olması, vəzifə və səlahiyyətlərindən sui-istifadə edilməsi, qanunsuz şəkildə kredit ödənişlərindən yayınmalar, dövlət rəsmiləri ilə bank rəsmilərinin qrup formasında qanunsuz maraqlar gözləməsi, aşağı səviyyədə peşakarlıq səviyyəsi kimi amillər göstərilir. [7]

MALİYYƏ SABİTLİYİNİN MÜHÜM SEQMENTLƏRİ VƏ DƏYİŞƏNLƏRİ

Beynəlxalq təşkilatların da xüsusi yanaşmalarını nəzərə alaraq, maliyyə-bank sisteminin sabitliyi üzrə spesifik amillərə maliyyə dərinliyi, məcmu maliyyə resursları, inflyasiya səviyyəsi, milli pul vahidinin real effektiv məzənnəsi, xarici kapitalın bank sektorundakı həcmi kimi göstəriciləri xüsusi ilə qeyd edə bilərik. Bundan əlavə maliyyə təhlükəsizliyi indikatorları, maliyyə sektoru pul aqreqatları, real faiz dərəcələri, bank sektoru üçün risk ölçüləri, bank kapitalı və likvidlik əmsalları, bank kreditlərinin keyfiyyəti, fərqli kredit reytingləri və kreditlərin konsentrasiyası/sistemik meyli ilə xarakterizə olunur. Bütün bu indikatorlar bank və ya maliyyə sektorundakı problemləri əks etdirə bilər və böhran baş verərsə, belə böhranın real iqtisadiyyata vurduğu xərcləri təxmin edə bilər.

Cədvəl 2. Maliyyə-bank sektorunda təhlükəsizlik indikatorları (nümunə)

İndikatorun adı	Nə üçün ölçülür?
Real faiz dərəcələri	Kredit xərci, depozit cəlbətmə gücü, borcun davamlılığı
Bank kreditlərinin artımı	Bank sektorunun riskliliyi
Bank leverec əmsalları	Bank sektorunun riskliliyi
Risk premiumu	Bank sektorunun riskliliyi
Kapitalın adekvatlığı	Gözlənilən və ya gözlənilməz itkiləri qarşılamaq üçün
Likvidlik əmsalı	Qısamüddətli öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün qısamüddətli resurslarının mövcudluğu üçün

Mənbə: Blaise Gadanecz and Kaushik Jayaram. Measures of financial stability—a review. IFC Bulletin No 31, Bazel, 2009. <https://www.bis.org/ifc/publ/ifcb31.pdf>

Bir sıra ədəbiyyatlarda bu göstəricilərin ölçülmə tezliyi və hansı hallarda riskli vəziyyətləri nümayiş etdirdiyini göstərən izahlar da öz əksini tapmışdır. Siyasətçilər və akademik tədqiqatçılar maliyyə sabitliyini qiymətləndirmək üçün öz araşdırmalarında kəmiyyət göstəricilərinə də diqqət yetirmişdirlər. Məsələn, Beynəlxalq Valyuta Fondu tərəfindən hazırlanmış maliyyə dayanıqlığının göstəricilərində, həmçinin alimlər Hawkins və Klau, Nelson və Perli və Gray və başqaları bazar təzyiqlərinə, xarici zəifliklərə və bank sisteminin zəifliklərinə diqqət yetirilmişdir.[2]

Maliyyə böhranının göstərdiyi kimi, maliyyə sabitliyi maliyyə sistemlərinin mühüm xüsusiyyətidir və maliyyə sistemlərinin daha geniş inkişaf prosesi ilə sıx bağlıdır. Maliyyə sabitliyinin dərəcəsi maliyyə sektorunun mühüm xüsusiyyətidir. Xüsusilə sistemli riskin

ölçülməsinə dair geniş ədəbiyyat mövcuddur. Maliyyə sabitliyinin ümumi makroiqtisadi sabitlik üçün əhəmiyyətinə görə bəzən bu, digər ölçülərdən ayrıca nəzərdən keçirilir. Məsələn, dünyanın bir çox mərkəzi bankları, demək olar ki, yalnız maliyyə sabitliyinə diqqət yetirən hesabatlar dərc edirlər.[8] Bununla belə, məsələn, Dünya Bankı və BVF-nin Maliyyə Sektorunun Qiymətləndirilməsi Proqramında vurğulandığı kimi, maliyyə sabitliyi, dərinlik, əlçatanlıq və səmərəlilik arasında bir çox tamamlayıcı cəhətlər mövcuddur.[9]

BAZEL STANDARTLARINA KEÇİDİN İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYƏ TƏSİR AMİLLƏRİ

Maliyyə-bank sektorunun sabitliyi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən amillərdən biri də bank sektorunun fəaliyyət göstərdiyi requlyativ çərçivə ilə bağlıdır. Bu isə, əlbəttə ki, bankçılıq sektorunda əsas göstərici və yanaşmaları özündə əks etdirən Bazel standartları hesab olunur.[10] Məlum olduğu kimi, Bazel 3 çərçivəsi daha dayanıqlı banklar və bank sistemləri üçün qlobal tənzimləyici çərçivə hesab olunur. Bazel 3 qaydaları həm də tənzimləməsi həddindən artıq risk götürən bankların iqtisadiyyata vurduğu zərəri azaltmaq üçün nəzərdə tutulub. Bazel 3 standartları 2008-ci il qlobal maliyyə böhranından sonra bankların maliyyə stressindən yaranan hər hansı şokların öhdəsindən gəlmək qabiliyyətini artırmaq və onların şəffaflığını və açıqlamalarını gücləndirmək üçün təqdim edilmişdir. Bazel 3 əvvəlki Bazel 1 və Bazel 2 müqavilələrinə əsaslanır və bank sektorunda tənzimləmənin təkmilləşdirilməsi prosesinin bir hissəsidir.[11]

Bazel 3 standartlarında likvidlik riskinin ölçülməsi, standartları və monitorinqi üçün beynəlxalq çərçivə sənədi ilə birlikdə, daha davamlı bank sektorunu təşviq etmək məqsədi ilə qlobal kapital və likvidlik qaydalarını gücləndirmək üçün Bazel Komitəsinin islahatları təqdim olunmuşdur. Bazel 3 islahatlarının məqsədi mənbəyindən asılı olmayaraq bank sektorunun maliyyə və iqtisadi gərginlikdən yaranan şokları absorbsiya qabiliyyətini artırmaq və beləliklə, maliyyə sektorundan real iqtisadiyyata sıçrama riskini azaltmaqdır. Bazel Komitəsi bu standartlarla risklərin idarə edilməsini və idarəçiliyini təkmilləşdirməyi, habelə bankların şəffaflığını gücləndirməyi hədəfləmişdir. Çünki güclü və dayanıqlı bank sistemi davamlı iqtisadi artımın əsasını təşkil edir, çünki banklar əmanətçilər və investorlar arasında kredit vasitəçiliyi prosesinin mərkəzindədir. Bundan əlavə, banklar istehlakçılara, kiçik və orta müəssisələrə, iri korporativ firmalara və həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə gündəlik bizneslərini həyata keçirmək üçün onlara arxalanan hökumətlərə mühüm xidmətlər göstərirlər. [3]

Daha geniş kontekstdən baxdıqda Bazel 3 standartlarının gələcək iqtisadi artımı yalnız bir qədər məhdudlaşdırmaqla daha təhlükəsiz maliyyə sisteminə transformasiya olmağı hədəflədiyini deyə bilərik. Bazel 3 qaydalarının daha yaxşı başa düşülməsi investorlara da maliyyə sektorunun inkişafını başa düşməyə imkan verir, eyni zamanda onlara beynəlxalq maliyyə sisteminin və dünya iqtisadiyyatının sabitliyi haqqında makroiqtisadi rəylər formalaşdırmağa kömək edir. [4]

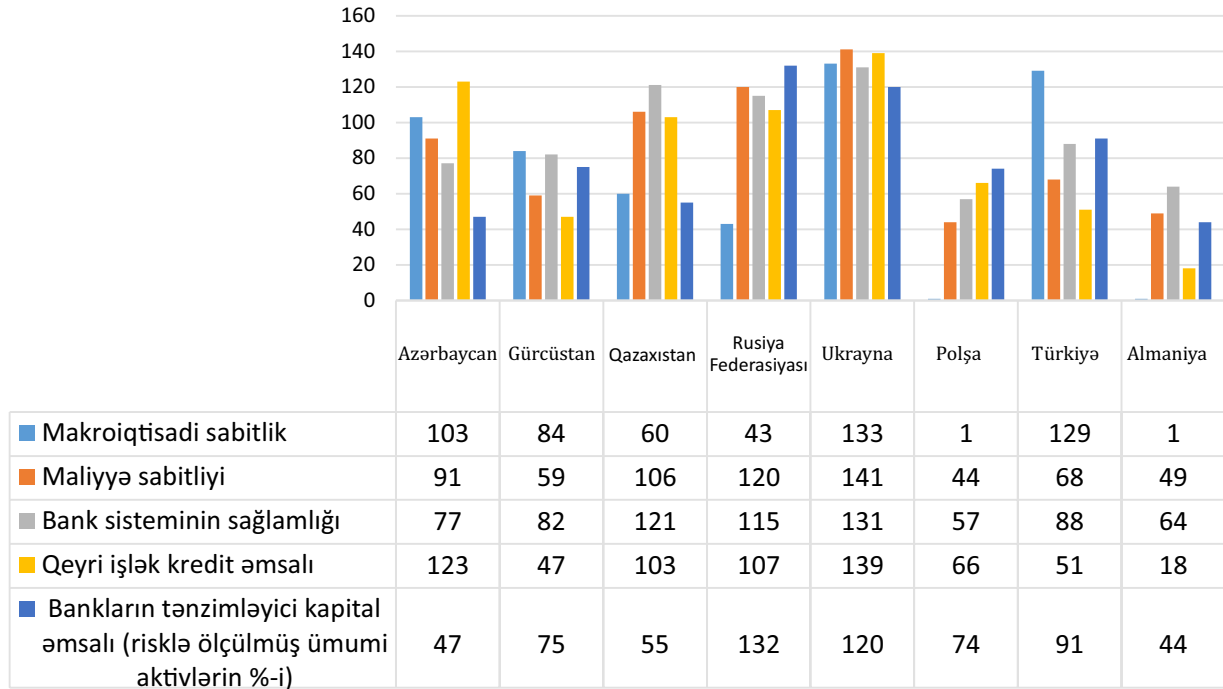
Bir sıra bank sektoru nümayəndələri Bazel 3-ə keçidin baş tutmamasının iqtisadiyyata ciddi ziyan vuracağını müdafiə edir. Məsələn, Beynəlxalq Maliyyə İnstitutu hesablamışdır ki, Bazel 3 qəbul edilməsəydi, ABŞ və Avropanın iqtisadiyyatları beş ildən sonra 3% daha kiçik olacaqdır. Son dekadanın böhranlarının aydın şəkildə göstərdiyi kimi, ağır maliyyə böhranları dünya iqtisadiyyatına davamlı ziyan vuraraq, yüz milyonlarla, hətta milyardlarla insana iqtisadi itki və emosional ağrı verə bilər. Bu baxımdan, bu böyük mənfəət təhlükəsizlik təsirlərinin qarşısını almaq üçün ortamüddətli dövr ərzində iqtisadi artımdan müəyyən qədər imtina etməyə dəyər.[5]

AZƏRBAYCAN MALİYYƏ SEKTORUNUN SAĞLAMLIĞI BEYNƏLXALQ REYTINGLƏRDƏ

Davos İqtisadi Forumunun "Qlobal Rəqabətlik Hesabatı 2019" hesabatına əsasən Azərbaycan makroiqtisadi sabitlik səviyyəsinə görə qlobal miqyasda 103-cü yerdədir. Bu göstərici əsasən inflyasiya səviyyəsi və dayanıqlı fiksəl siyasət əsasında formalaşdırılmışdır. Bu məqsədlə makroiqtisadi sabitliyin əsas meyarı olan qiymətlərin aşağı və stabil olması əsas hesab olunur. Eyni zamanda, hər bir ölkədə makroiqtisadi sabitliyin və dayanıqlığın gücləndirilməsi

məqsədlə yeni reallıqlara uyğun büdcə qaydasına əsaslanan fiskal çərçivə formalaşdırılması zəruri hesab olunur. Maliyyə sabitliyi göstəricisinə görə müvafiq hesabatda Azərbaycan 91-ci qərarlaşmışdır. Azərbaycan bank sisteminin sağlamlığına görə isə hesabatda 77-ci yerdədir. Qeyri işlək kredit əmsalı səviyyəsində Azərbaycan 123-cü, bankların tənzimləyici kapital əmsalı göstəricisinə görə isə 47-ci yerdədir. Aşağıdakı qrafikdən də görüldüyü kimi, Azərbaycan digər indikatorlarla müqayisədə bank sisteminin sağlamlığı və bankların tənzimləyici kapitalının səviyyəsinə görə regional miqyasda daha yaxşı mövqelərdə qərarlaşmışdır.

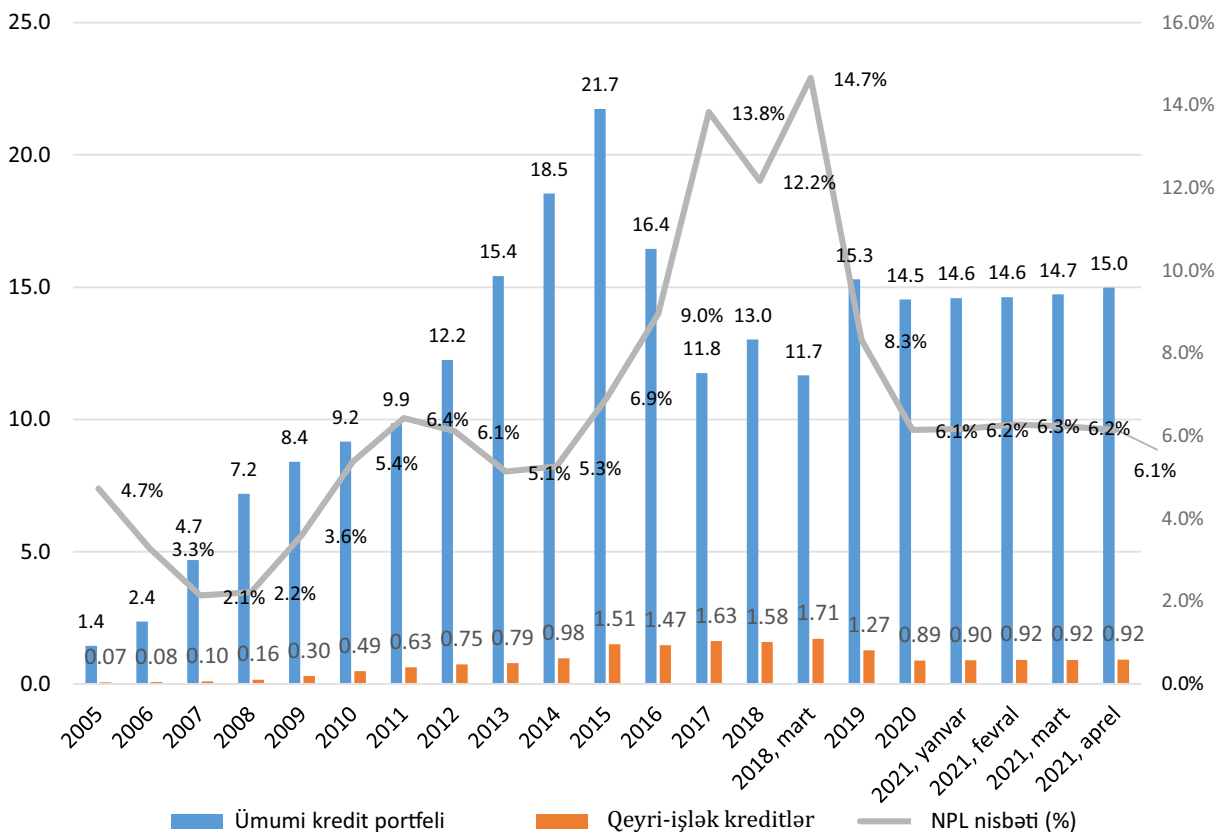
Qrafik 1. Maliyyə-bank sistemi təhlükəsizliyi göstəriciləri (nümunə)

Mənbə: Davos İqtisadi Forumu, Qlobal Rəqabətlik Hesabatı 2019.

https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

2020-ci ilin yekunlarına görə, ümumi aktivlərin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti 63% təşkil etmişdir. Məcmu kredit portfelinin ümumi ÜDM-ə nisbəti 2015-ci illə müqayisədə 2 dəfə azalaraq 20%-ə düşmüşdür. 2015-ci illə müqayisədə 2020-ci ildə ümumi ÜDM-in 33,3% artmasına baxmayaraq, ümumi kredit portfelinin 33,1 faiz azalması ilə əlaqədar olaraq maliyyə dərinliyi göstəricisində azalma müşahidə olunmuşdur [12]. Bu da onu göstərir ki, bank sektorunda xarici valyutada kreditləşmənin dominantlığının yüksəliş dövründə sabitləşməyə mənfi təsir göstərmişdir. Onu da qeyd edək ki, real sektorda maliyyə dərinliyi ümumi göstəricilərə nisbətən aşağıdır. Eyni zamanda 2015-ci ilin makroiqtisadi hadisələri kredit portfellerinin keyfiyyətinin pisləşməsinə səbəb olmuşdur. Əslində, beynəlxalq təcrübədən aydın şəkildə vurğulamaq olar ki, istənilən ölkədə problemlı kreditlərin böyük məbləğdə olması müxtəlif səbəblərdən ola bilər və ümumi iqtisadi inkişafın zəifləməsindən tutmuş bank sektorunda informasiya asimetriyasına qədər nümunə göstərilə bilər. Əslində, 2021-ci ilin əvvəlinə problemlı kreditlərin ümumi həcmi 2018-ci illə müqayisədə təxminən 8% azalıb və bu, 2015-ci ilin neft böhranından sonra Azərbaycanın bank sektorunda ən müsbət göstəricidir. Qeyd edək ki, son illər qeyri-işlək kredit portfelinin davamlı şəkildə azalması Azərbaycanı Şərqi Avropa və MDB məkanında bu sahədə ən uğurlu dövlətlərdən birinə çevirmişdir. Bu göstərici sektorun bərpası ilə bağlı əsas siqnallar olmaqla yanaşı, həm də bank sisteminin kredit portfelinin risk yükünə və ümumi kredit faizlərinin aşağı düşməsinə müsbət təsir göstərir. Bu rəqəm həm də 2017-ci ilin "mənfi bumu" ilə müqayisədə 2,5 dəfə azalma deməkdir (NPL göstəricisi, 15,5 faiz), bu da öz növbəsində bank sisteminin kredit xərclərini azaldır və nəticədə aşağı faiz dərəcələrinin formalaşmasına müsbət təsir edir və daha sağlam bank sektoru formalaşdırır.

Qrafik 2. Bazel III: Qlobal üçün tənzimləyici çərçivə daha davamlı banklar və bank sistemləri (dekabr 2010-iyun 2011)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
<https://www.cbar.az/page-40/statistical-bulletin>

YEKUN VƏ TƏKLİFLƏR

Azərbaycanda bank sisteminin sağlamlığı və bankların tənzimləyici kapitalının səviyyəsinə görə regional miqyasda son illər ərzində geniş inkişaf yolu keçmişdir. Bununla yanaşı, maliyyə-bank sektorunun təhlükəsizliyinə müxtəlif yanaşmalar və ölçü meyarları mövcuddur. Belə ki, bəzi göstəricilər məhz ölkənin yerli xüsusiyyətlərindən asılı olaraq onun maliyyə-bank sektoru və iqtisadi təhlükəsizliyi üçün mühüm göstərici hesab olunduğu halda, bu, digər ölkələr üçün aktualıq kəsb etməyə bilər. Həmçinin, burada müxtəlif alimlər və beynəlxalq təşkilatların da fərqli baxışları öz sözünü deyir. Ümumi olaraq yanaşdıqda isə, aşağıdakı istiqamətlər üzrə tədbirlər dünya təcrübəsindən irəli gələrək bank təhlükəsizliyi elementləri kimi vacib hesab edilir:

- Əmanətçilərin maraqlarının müdafiə olunması, dövlət banklarının gəlirliliyi, aktivlərin ÜDM-ə nisbəti və iqtisadiyyatın pul ilə təmin olunması səviyyəsi maliyyə təhlükəsizliyinin tərkib hissələri olaraq daimi diqqətdə saxlanılmalıdır.
- Sürətlə inkişaf etməkdə olan maliyyə bazarlarında böyük IT şirkətləri ödəniş xidmətləri ilə yanaşı, əsas bankçılıq xidmətlərinin də (əsasən kredit) göstərilməsini (daha çevik və operativ qaydada) həyata keçirirlər ki, bu da gələcək bankçılığın yeni simasını meydana formalaşdırır. Bununla birgə, informasiya texnologiyalarının inkişafına söykənən finteklər və alternativ bankçılıq Azərbaycan üçün gələcək bankçılığın əsas istiqamətləri hesab edilməlidir.

Bundan əlavə, bank sektorunun iqtisadi təhlükəsizliyə töhfə amilləri kimi aşağıdakı ən mühüm siyasət istiqamətlərinə diqqət yetirilməsi təklif edilir:

- Maliyyə sisteminin sabit funksiyalarının və inkişafının təmin olunması;
- Valyuta nəzarəti və tənzimlənməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- Maliyyə sisteminin möhkəmləndirilməsi ilə yanaşı Azərbaycan manatının məzənnəsinin dayanıqlığı və müstəqilliyinə yönəlik siyasətin davam etdirilməsi, valyuta tənzimlənməsi və

nəzarətinin optimal səviyyəsinin formalaşdırılması, inflyasiyanın optimallaşdırılması, maliyyə bazarları infrastrukturunun inkişafı, bank faizlərinin optimallaşdırılması, birbaşa investisiyaların cəlb olunması, daxili kapitalın ölkədə qalması üçün təşviqedic mexanizmlərin formalaşdırılması.

Bu nöqtəyi-nəzərdən, iqtisadi təhlükəsizliyin yüksəldilməsində bank sistemində krizislərin qarşısının alınmasını özündə birləşdirən Bazel 3 standartlarına tam şəkildə uyğunlaşmanın təmin edilməsi də effektiv hesab edilir. Maliyyə sistemi ölkədə baş verən və daima dəyişən bütün siyasi, iqtisadi, sosial və hərbi eyni zamanda xarici amillərlə bağlı məsələlərə cəld reaksiya verdiyinə görə təhlükəsizliyə nail olunması üçün xüsusi indikatorların qəbulu, davamlı olaraq izlənilməsi və təhlükəsizliyi hədələyən faktların monitorinqi aparılmaqla adekvat qərarların qəbulu mexanizminin hazırlanması da vacib hesab edilir. Xarici valyutada dövlət və biznes subyektlərinin borclarının çoxalması, çirкли pulların yuyulması, qanunsuz valyuta əməliyyatlarının icrası, dünya bazarlarında böhranın meydana gəlməsi, xarici valyutada valyuta ehtiyatlarının qənaətbəxş olmaması kimi qlobal miqyasda geniş yayılmış məsələlərə Azərbaycanın bank təhlükəsizliyi kontekstində xüsusi diqqət yetirilməsi tövsiyə edilir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. OECD, Advancing Research on Well-being Metrics Beyond GDP, Jacob S. Hacker, 2009.
<https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9789264307278-10-en/index.html?itemId=/content/component/9789264307278-10-en>
2. Blaise Gadanecz və Kaushik Jayaram. Proceedings of the IFC Conference on "Measuring financial innovation and its impact", Bazel, 26-27 August 2008.
<https://www.bis.org/ifc/publ/ifcb31ab.pdf>
3. "Bazel Committee on Banking Supervision. Bazel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems, 2010.
<https://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>
4. Bazel III: An Essential Guide.
<https://www.delphix.com/glossary/Bazel-iii>
5. Douglas J. Elliott Brookings İnstitutu 23 iyul 2010-cu il Bazel III, Banklar və İqtisadiyyat.
https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0726_Bazel_elliott.pdf
6. Senior Supervisors Group. Risk Management Lessons from the Global Banking Crisis of 2008, 2009.
<https://www.sec.gov/news/press/2009/report102109.pdf>
7. EY, Why combatting financial crime remains a key challenge for the financial services industry, 2020.
https://www.ey.com/en_be/financial-services/why-combatting-financial-crime-remains-a-key-challenge-for-the-financial-services-industry
8. Cihak, Martin and Cihak, Martin and Sharifuddin, Sharika Teh and Tintchev, Kalin and Muñoz, Sònia, Financial Stability Reports: What are They Good for? (Janurary 2012). IMF Working Paper No. 12/1
<https://ssrn.com/abstract=1997714>

9. International Monetary Fund. Financial Sector Assessment Program.
<https://www.imf.org/en/Publications/fssa>
10. Bank for International Settlements. Bazel III: international regulatory framework for banks.
<https://www.bis.org/bcbs/Bazel3.htm>
11. Bank for International Settlements. The Bazel Framework.
https://www.bis.org/Bazel_framework/index.htm
12. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, 2021.
<https://www.cbar.az/page-42/monetary-indicators>

REVIEW ROLE OF THE BANKING SYSTEM IN ECONOMIC SECURITY

Ayaz MUSEYIBOV

ABSTRACT

This article examines the impact of the banking system on the country's economic security in the general context. At the same time, article examines the cause-and-effect relationship of the finance-banking system in terms of certain criteria of stability and economic security. A number of measures have been proposed for the balanced development of the banking sector in accordance with the general development parameters of the country's economy. Because banks also affect the real sector of the economy, which is the basis of the national economy, and the risks in this sector pose a direct threat not only to the banking sector, but also to the entire economy.

Keywords: *economic security, banking sector, financial security, financial stability, banking security.*

Məqalə redaksiyaya daxil olub: 19.05.2022

Çapa qəbul olunub: 30.06.2022